Jaargang 2, nr 2

VOC-KAMER ANTWERPEN VZW
NATIONALESTRAAT 50/32
2000 ANTWERPEN
(0032)32251942
jan.hubert@skynet.be

Jaargang 2, nr 2 10 april 2014

FRANCISCUS van den ENDEN deel 5

door Paul Koop

De jaren zestig van de 17de eeuw komen eraan. Van den Enden wordt in Amsterdam langzaam beschouwd als een vrijgeest en atheïst, ofschoon hij zich uiterlijk als katholiek blijft gedragen. Rond hem begint zich een kring te vormen waarvan Spinoza, Johannes Bouwmeester en Theodoor Kerckring deel uit maken. De laatste zal, zoals we reeds weten, in 1671 trouwen met Clara Maria, de dochter van Franciscus.
Het bestaan van deze groep is vergeten in de nevelen van de geschiedenis. De invloed die de kring zal hebben in de Europese ontwikkelingen is indrukwekkend. Niemand kent nog hun namen, laat staan hun geschriften en de kracht ervan op de tijdgenoten en de latere politieke en geestelijke evoluties.
Twee gebroeders zijn ook lid van de samenkomsten, die weldra de Spinozakring genoemd zal worden: Adriaen Koerbagh en zijn jongere broer Johannes.

Adriaen studeerde aan de universiteiten vaan Utrecht en Leiden, promoveerde tot doctor in de Medicijnen en meester in de Rechten. Een van de hoofdthema's, die de kring bestudeerde, is de 'Verlichting' van het volk. Het volk moet weerbaar gemaakt worden tegen de machthebbers.
Adriaen leeft intussen samen met een meisje, met wie hij een onwettig kind heeft. De Amsterdamse gereformeerde kerkenraad spreekt zich zeer afkeurend uit over de beide broers.

In 1668 krijgt de kerkenraad het boek 'een Bloemhof' onder ogen. De auteur ervan is niet bekend. De raad is verbijsterd over de 'godslasterlijke teksten'. De passages die het meest verontrusten worden voorgelezen aan de burgemeesters van Amsterdam. Zij verbieden de uitgave van het boek en de al verschenen exemplaren worden in beslag genomen. 'een Bloemhof' beschuldigt de kerkelijke, bestuurlijke en academische elites ervan het volk dom te houden met als enig doel zelf de macht te behouden.
Adriaen vlucht naar Culemborg. Dit stadje aan de Lek had toen, net als Ravenstein aan de Maas, een eigen autonome wetgeving en rechtspraak. De juridische macht van Amsterdam stopte aan de stadswallen. Zo was Adriaen veilig.

Culemborg is vandaag een van de vele vergeten Hollandse stadjes. Het ligt pittoresk te sluimeren binnen de nog aanwezige stadsmuren. De 17de eeuw is er op te snuiven. Het geboortehuis van de eerste gouverneur vaan Kaapstad, Johan Anthoniszoon van Riebeeck (1619-1677), groet de wandelaar met haar trapgeveltje. Hij stichtte het Fort de Goede Hoop in 1652 bij de Tafelbaai.

In de 17de eeuw is het geloof sterk verweven met het geloof in wonderen. Spinoza had, binnenskamers en in manuscripten bestemd voor gelijkgestemden, als eerste in Europa betoogd dat er nooit wonderen hadden plaatsgevonden en dat er nooit wonderen zouden gebeuren. De kerkelijke instituten ziet hij als een systeem van georganiseerde misleiding geworteld in bijgeloof en lichtgelovigheid.
De Koerbaghs zijn de eersten die openlijk met deze opvattingen in het Nederlands naar buiten komen. Zij schrijven dat wonderen onmogelijk zijn, omdat die tegen de natuur ingaan en speciaal bedacht zijn om de onwetenden bang te maken.

Adriaen besluit het boek 'een Ligt' te publiceren. Het is de meest verregaande tekst van de radicale verlichting in het Europa van die tijd. Het is een felle aanval op de christelijke godsdienst. De titel is 'een Ligt schijnende in duystere plaatsen, om te verlichten de voornaamste saaken der Godsgeleertheyd en godsdienst'. Koerbach betoont zich hierin een adept van het spinozistisch naturalisme: God en natuur zijn één. Hij haalt

Oproep
Heeft u een aardig verhaal, een gezellige anekdote, een weetje of een wetenschappelijk artikel dat zou passen in ons ledenblad dan stuurt u dat toch even op! Misschien kan het gepubliceerd worden.
We danken alvast iedereen die heeft meegewerkt aan dit nummer.

Verantw. uitgever
Jan Hubert

In dit nummer:

Franciscus Van den Ende	1
Gezeten naast een godin	3
Een verrassende carrierewending	4
Ledennieuws	5
Het behouden huys	6
Activiteiten	8
Geen zeebonken in Vlaanderen ?	9
De uitgerafelde schoenveter	10
Boeken	12

FRANCISCUS van den ENDEN (vervolg)

door Paul Koop

uit naar de drie-eenheid, de goddelijkheid van Jezus en de wonderverhalen uit de Bijbel. Iets vroeger had Koerbagh een vrijdenkers woordenboek uitgebracht, een soort encyclopedie avant la lettre 'een Bloemhof van allerley lieflijkheyd sonder verdriet'.
Adriaen gaat met 'een Ligt' naar een drukker in Utrecht. Deze schrikt van de inhoud en laat het de schout van de stad lezen. Op zijn beurt gaat de schout naar zijn collega in Amsterdam. Adriaen vlucht uit Culemborg en duikt onder in Leiden. Hij wordt verraden, gevangen genomen en uitgeleverd aan Amsterdam. Tijdens de verhoren bekent hij dat hij de enige schrijver is van beide boeken. Hij geeft ook toe dat hij Franciscus van den Enden en Spinoza kent. Johannes wordt bij gebrek aan bewijs vrijgelaten.

Maar tegen Adriaen eist de schout dat zijn tong met een gloeiende priem zou worden doorboord, dat zijn rechterduim zou worden afgehakt en dat hij voor 30 jaar zou worden opgesloten. Zo ver komt het niet, maar hij wordt wel veroordeeld tot 10 jaar rasphuis en 10 jaar verbanning uit Holland.
In het rasphuis aan de Kalverstraat- vandaag is het een winkelcentrum waar de Kalvertoren staat- moesten de gevangenen in lange dagen zware lichamelijke arbeid verrichten. Het uit Brazilië aangevoerde hout moest er geraspt worden, om zo te dienen tot kleurstof voor de lakenweverijen.

Poort van het rasphuis te Amsterdam door Reinier Vinkeles

Adriaen had in heel zijn leven als intellectueel nooit enig fysiek werk verricht. Al na enkele maanden is de fijngevoelige, hoog ontwikkelde man tussen de ergste criminelen en het zwaarste uitschot een gebroken man. Hij verzwakt snel en sterft in 1669 in het rasphuis. Zijn lot toont aan dat de tolerantie binnen de republiek zeker niet zo groot was als steeds wordt beweerd .

(wordt vervolgd))

Merkwaardig proza

door Emy Vanderveken

Over de avontuurlijke reizen die koopman en ontdekkingsreiziger Cornelis de Houtman (Gouda 1565 – Atjeh 1599) naar de Oost ondernam, zijn verschillende verhalen bewaard gebleven die door bemanningsleden zijn geschreven.
Van Franck van der Does, adelborst op de "Hollandia", bestaat het *"***Cort Verhael vande Navigatie ofte Schipvaert gedaen bij Oosten de Cabo der goede hoope" (1595).** In dit zuidelijk Afrika kan hij zijn ogen niet afhouden van de eerste menselijke wezens die hij daar tegenkomt. Het zijn de vriendelijke Khoikhoi (zeg maar : Hottentotten !) die hij echter **"**seer mismaeckt ende leelijck van tronie" vindt. Vanwege hun merkwaardige klik-taal zegt hij dat ze spraken *"*al clockende ghelijck Calcoensche Hanen *"*en verder had hij ook geen hoge dunk van hun coiffure, dat er uitzag *"*oft affgeschroijt waer van de zonne ende sien daer uyt gelyck een dieff die door het langhe hanghen verdroocht is". Door het schapenvet dat ze op hun huid smeerden, waren zij bovendien *"*seer stinckende, datmen haer een vadem boven den wint conden riecken"…

Tegenwoordig mag je al zelfs niet meer "Hottentot" zeggen !...

Bron : buiten in oude documenten, ook gelezen in "Gouden Handel" van Wim Wennekes, uitgeverij Atlas, ISBN 90 254 0907 5. Dit is een zeer interessant boek, dat elke VOC- er zou moeten gelezen hebben. Het is in onze VOC- bibliotheek beschikbaar .

Gezeten naast een godin….. DEAE NEHALENNIAE

door Sus Mees

Domburg, Boulevaard
Voor de zoveelste keer zit ik op de kleurrijke Mondriaanbank naast een bronzen vrouwenbeeld. Ze is typisch gekleed (zowat oud- Zeeuws), lang gewaad, rok en schoudermanteltje, wat bij de Romeinen totaal onbekend was. Het haar gescheiden gekapt. Ze draagt een mandje met appels (vruchtbaarheid) en is vergezeld van een windhond (trouw).

Haar verschijning is echter onvolledig. Soms steunt haar voet op een bootje met wijntonnen en prijken er bloemenkorven. Waar is de nis met schelpvormig baldakijn, pilasters, zij- en rugversiering? Maar goed, ze gunt me toch geen blik. (foto)
Ze tuurt naar de zee. Echter niet naar de Deurlobank, waar de wrakken van de V.O.C.-schepen "'t Viegent Hart" en de "Anna Catharina" (1735) liggen. Haar blik zoekt de plaats, waar de transgressie van de zee één van haar twee tempels heeft verwoest, ruim 800 meter van de huidige eb- of vloedlijn.

Opzienbarend genoeg doken in 1647 op het Domburgse strand restanten op van deze tempel met een verweerd beeldje van een vrouw. Het betrof hier de inheemse beschermgodin, met de onverklaarbare naam: NEHALENNIA. De cartograaf Blaeu nam er in 1662 al nota van.

De Domburgse kerk diende twee eeuwen als museum van de resten, maar ze brandde in 1848 af. Alles ging verloren! (tekening)
Aan de smalle oostelijke tak van de Scheldemonding (de Westerschelde speelde nog geen rol) verrees haar tweede tempel bij Colijnsplaat, op Noord-Beveland. Hij is thans gerestaureerd als Gallo-Romeins type (vierkant, zuiltjes, zadeldak). Men twijfelt of deze godin Keltisch (Menapiërs) of Germaans is, aangetroffen op de grens van Germania Inferior en Gallia Belgica. Ze is trouwens niet de enige godheid die op Walcheren aanbeden werd, maar de Romeinen aanvaardden haar om geen problemen te veroorzaken.

In 1970 kwam een verlossende verrassing. Een Tholense visser haalde in het midden van de thans bredere Oosterschelde resten van de tweede tempel op, samen met 104 beelden en altaren, waarvan 41 gans volmaakt. De zoektocht ging verder.
Ze stonden eens op de oever. Door de jarenlange dijkafkalving door getijdenstroming stortte alles 25 tot 30m diep in de Schaar van Colijnsplaat. Het betreft hier geen brandofferaltaren. Ze hadden uitsluitend een decoratieve functie. Ze werden ter opluistering van het heiligdom opgericht. Men noemt ze nu votiefaltaren, naar het 'votum', de gelofte. Ze werden opgericht door welstellende Romeinse handelaars op weg naar Brittannia, veroverd in 58 v.o.t. door Caesar. Eigenaardig genoeg trof men ze in Engeland niet aan. Deze lui, meestal uit het Rijn- Moezelgebied, smeekten de 'machtige beschermster tegen de gevaren van de zee' om een veilige overtocht en een gunstige handel. Van hun kant stelden zij daar een gelofte tegenover volgens het principe "vóòr wat, hoort wat" ; V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito). Dat contract werd in (Doornikse?) kalksteen gebeiteld op het mooie votiefaltaar. Als offer ging het om graan, vruchten, gevogelte, schapen, varkens of stieren. Als handelswaar verwees de " hoorn van overvloed" op de zijkant van enkele altaren vnl. naar ceramiek, aardewerk, zout, vissaus, pannen en wijn van het Rijn- Moezelgebied of zelfs van Frankrijk. Tal van Romeinse munten gevonden op het strand van Domburg wijzen op een intensief handelsverkeer rond 180 – 227, ook nog later tot diep in de 3é eeuw. Voor de reisweg tipt men op Moezel, Rijn, Maas, Striene, Oosterschelde.

Tot slot een typisch voorbeeld van een tekst op een votiefaltaar:

"WEGENS DE GODIN NEHALENNIA HEEFT MARCUS EXGINGIUS AGRICOLA UIT HET LAND VAN DE TREVIRI, ZOUTHANDELAAR TE COLONIA ARA AGRIPPINENSIUM ZIJN GELOFTE INGELOST GAARNE (EN) MET REDEN (altaar)
Bron: L. Kooijmans, P. Stuart, E.Bogaers, Trimpe Burger

Een verrassende carrièrewending of het merkwaardige leven van John Vanbrugh

door Jan Hubert

In de National Portrait Gallery in London trekt de weelderige barokke pruik in het portret van Sir John Vanbrurgh (1664-1726) de aandacht en zijn naam doet een Nederlandse of Vlaamse herkomst vermoeden. Inderdaad één van zijn voorvaderen zou een Vlaams protestant zijn geweest die zoals velen is moeten uitwijken omwille van de godsdienstperikelen in de 16de eeuw. John's familie was o.a. bedrijvig in de stoffen- en suikerhandel en later ook in de wijnhandel. Over John's jeugd is niet zoveel bekend, behalve dat hij één in de rij van 19 kinderen was. Tijdens de eerste dertig jaar wist hij blijkbaar niet goed wat hij aan moest met zijn leven. Naast enkele jaren te hebben meegedraaid in het familiebedrijf treedt hij in dienst van de Britse Oost-Indische Compagnie en daarna nam hij dienst in het leger. Noch in het ene noch in het andere heeft hij zich weten te onderscheiden.

Wanneer hij naar Frankrijk werd gestuurd, werd hij vrijwel onmiddellijk zodra hij voet aan wal zette, gearresteerd als spion, waarna hij vijf jaar in gevangenschap zal doorbrengen o.a. in de Bastille van Parijs. Afgezien van het feit dat zijn vrijheid beperkt was tot vier muren, was hij voorzien van het nodige comfort dat een heer van stand paste.
Blijkbaar had het gevangenisleven een louterende werking op hem, want zodra terug in Engeland werd hij vrij snel een gevierd toneelschrijver. Deze snelle klim had hij te danken aan twee immens populaire komedies, The Relapse en The Provoked Wife. Met hun weinig subtiele karakters waren de werken ronduit schuin te noemen. De gechoqueerde Society for Reformation of Manners schreef dat Vanburgh 'verderfelijker voor het toneel was geweest dan de losse zeden van de vorige eeuwen bij elkaar'. Maar dat was nu precies de reden waarom de stukken, in die zwaar overdreven en geparfumeerde tijd, zo aansloegen bij de massa. Door één van zijn bewonderaars werd hij zelfs ' het grootste genie dat ooit heeft geleefd' genoemd.

Even abrupt als met zijn toneelschrijverij richt hij zich op architectuur. Waar die opwelling vandaan kwam was voor zijn tijdgenoten een even groot raadsel als voor ons, per slot van rekening had hij niet de minste opleiding in die richting genoten. Er moet hier worden aangestipt dat in die periode geen specifieke opleiding voor architecten bestond. We weten dat hij in 1701 op zijn vijfendertigste begon te werken aan één van de voornaamste huizen die ooit in Engeland zijn gebouwd, Castle Howard in Yorkshire. Hoe hij de eigenaar, graaf van Carlisle- omschreven als een nietszeggend individu maar buitensporig rijk- heeft kunnen overhalen tot dit krankzinnig idee, is altijd onduidelijk gebleven. Was het louter de vriendschap die dit heeft bewerkstelligd?
Vanbrugh en Carlisle waren beiden lid van een geheim genootschap met de ietwat vreemde naam, de Kit-Cat Club. De club ging zo discreet te werk dat er bijna niets over bekend is. Wel weten we dat ze ongeveer 50 leden telde, waarvan tweederde uit hoge adel bestond en dat ze er in slaagden de Duitse Hanoverdynastie in het zadel te hijsen, waarvan de Windsors (deze aangenomen naam dateert van WO I) de rechtstreekse erfgenamen zijn.

Castle Howard is lange tijd onafgewerkt gebleven, maar was toch bijzonder fraai op zijn eigen bijzondere manier. De koepel was een beetje vreemd, maar dat maakte het kasteel zo speciaal. Hoog en smal, alsof het voor een ander gebouw was gemaakt. Maar buiten de koepel van St Paul's Cathedral in London was dit de enige andere koepel in Engeland en dan nog wel op een landhuis.
Ondanks zijn beperkte ervaring kreeg Vanbrugh de opdracht voor één van de belangrijkste huizen in Groot-Brittannië, Blenheim Palace in Woodstock, Oxfordshire. Het was het nationaal geschenk aan John Churchill de hertog van Marlborough vanwege zijn overwinning op de Fransen in de slag bij Blindheim in Beieren, dat de Engelsen om een onduidelijke reden verbasterden tot Blenheim.
Het paleis telde 300 kamers, met een oppervlakte van 3 hectare en een gigantische voorgevel van 260m in plaats van de gewoonlijke 75m voor een groot landhuis. Bij het landhuis hoorde 9000 hectaren goede landbouwgrond. Het was het grootste monument aan de ijdelheid ooit in Groot- Brittannië gebouwd. Marlborough, ook lid van de Kit-Cat Club kon het blijkbaar goed vinden met Vanbrugh. Nadat ze samen de algemene principes van het gebouw hadden vastgelegd vertrok de hertog en ging weer oorlogvoeren. Heel de opvolging van het project liet hij over aan zijn vrouw. Echter tussen haar en Vanbrugh boterde het van bij het begin al niet.

De bouw begon in 1705 en van bij de aanvang kampte het project al met problemen. Tijdens de bouw waren er veel aanpassingen nodig. De hoofdingang moest helemaal ergens anders komen omdat de eigenaar van een cottage niet wilde verhuizen. De bouw was begroot op 40000 pond, uiteindelijk kostte het meer dan 300 000 pond. Dat trof ongelukkig, want de hertog was een beruchte vrek. Van hem werd beweerd dat hij geen punten op de i's zette om inkt te sparen. Het was ook nog geen uitgemaakte zaak wie het allemaal ging betalen: de koningin Anna, de schatkist of Marlborough zelf. De zaak werd nog ingewikkelder toen de koningin in 1714 stierf en haar opvolger was de Marlboroughs niet erg genegen. De bouw werd zelfs 4 jaar stilgelegd omdat de arbeiders niet werden betaald. Vanbrugh zelf zal pas in 1725 worden betaald, precies 20 jaar na de aanvang

Een verrassende carrièrewending (vervolg)

Het voortdurende gekibbel met de hertogin zou nog een staartje krijgen. Toen Vanbrugh in 1725 met zijn vrouw naar het voltooide kasteel kwamen kijken, waar hij ongeveer een derde van zijn leven aan had besteed, werd hem op last van de hertogin de toegang ontzegd. Zodat het echtpaar Vanbrugh vanachter het hek slechts een glimp van het gebouw in de verte kon opvangen.
Blenheim Palace is waarschijnlijk wel het meest overdadig barokke gebouw dat er te vinden is binnen Groot-Brittannië en veel mensen hadden een hekel aan de praalzucht en monumentale afmetingen.
De commentaren logen er niet om: ' een verzameling stenen zonder enige smaak of bekoorlijkheid', ' een uiterst kostbare dwaasheid', ' een bovengrondse steengroeve'.

De 18de eeuw is ook het begin van het eigenaardig verschijnsel 'folly' genaamd. Een gebouw(tje) bedoelt om het uitzicht af te ronden en als rustpunt te dienen voor het ronddwalend oog. Vanbrugh kan wellicht niet de uitvinder ervan genoemd worden, maar in elk geval was hij degene die dit briljant element introduceerde. Zo'n folly kon een speciaal geconstrueerde ruïne of een schilderachtig boerderijtje zijn. Of evengoed een volledig dorp met alles erop en eraan, terwijl louter om esthetische redenen het oorspronkelijke dorp volledig van de kaart was geveegd. Daarnaast voegde Vanbrugh nog de 'ha-ha' toe. Deze ha-ha is een droge gracht die het privégedeelte van het landgoed scheidde van akkers en weiden, zodat de visuele barrière van een heg, omheining of muur wegviel en in één moeite het vee weghield van de pelouze. Omdat het pas op het laatste moment door de argeloze wandelaar werd waargenomen riep deze een verrassend aha uit, vandaar is het dan nog maar een kleine stap naar ha-ha.

Naast bovengenoemde buitenissige exponenten heeft Vanbrugh nog een reeks verbouwingen en bouwen op zijn actief: Grimsthorpe Castle in Lincolnshire en Kimbolton Castle in Kimbolton, Kings Weston House in Kingsweston en Seaton Delaval Hall in Northumberland.

De naam Blenheim Palace wordt quasi door niemand nog gekoppeld aan John Vanbrugh, maar des te meer als het geboortehuis van Winston Churchill, de oorlogspremier tijdens WO II. Met Sir John Vanbrugh, de man van de onverwachte wendingen, brak het tijdperk van de beroemde architecten aan. Of hoe stoutmoedigheid tot opzienbarende resultaten kan leiden en om het met Napoleon te parafraseren 'l'audace toujours l'audace'.
Heel dit verhaal is inderdaad niet verbonden aan de VOC, maar is bedoeld als memento aan al die mannen en vrouwen die in die wonderbaarlijke 17de eeuw, zonder de knowhow van de huidige tijd, even wonderbaarlijke dingen hebben gepresteerd.

Blenheim Palace

Castle Howard

Bronnen: Een huis vol, Bill Bryson, Olympus 2013
Wikipedia

Ledennieuws

Droevig nieuws bereikte ons. Leendert, de zoon van ons lid Pieter Dieleman overleed half maart. Wij bieden hier oprecht onze deelneming aan en wensen de familie alle sterkte toe om deze droeve periode het hoofd te kunnen bieden.

'het behouden huys' of op zoek naar de noord- oostelijke doorvaart.

door Sus Mees

In de reeks van dramatische ontdekkingstochten behoort het speuren naar de Noord-Oostelijke doorvaart zéker in de rij. Het motief was natuurlijk economisch: langs Noord- Rusland naar China!
De interesse voor Noord- Europa was reeds rond 1556 gewekt bij de Engelsen, vooral voor bont, kaviaar, vlas, zalm, hennep, huiden en voorname houtsoorten. Ze drongen zelfs tot de zuidkant van Nova Zembla door! Dank zij de tsaar Iwan IV, de Verschrikkelijke, werd Archangel aan de monding van de Dwina in 1584 de meest belangrijke haven. Maar de Hollanders waren er ook!
Tot groot ongenoegen van de Engelsen werd reeds in 1580 Balthasar de Moucheron (Antwerpen 1552-1630), schatrijke groothandelaar, benaderd door Olivier Brunel (Bryuneel – Leuven ca. 1552 – Petsjora 1585) voor een onderzoek Hij werkte tussen 1570-76 voor de belangrijke Russische koopmansfamilie Stroganov, met grote belangstelling voor bergkristal. Hij bereikte zelfs de monding van de Ob!

De verbeterde cartografie toonde de mogelijkheid om langs het noorden China te bereiken. Zélfs Mercator – bij de organisatie betrokken – zag een open weg langs de pool naar het oosten. Met steun van Peter Plancius (Dranouter 1552 – Amsterdam 1622) (dominee, cartograaf, geograaf, astronoom en zeevaartdeskundige) vertrok in 1584 een expeditie onder leiding van Melchior de Moucheron (Antwerpen 1557 – Amsterdam 1617), zeer gewaardeerd in Nederland en zelfs gesteund door Oranje! Hij was handelaar en diplomaat, en zelfs gekend aan het hof in Moskou. Hun schip kreeg zware averij bij de Petsjora en Brunel verdronk.

Ondertussen zat Balthasar de Moucheron niet stil. Er zouden 3 expedities volgen. Met steun van de Staten-Generaal, enkele prominenten en natuurlijk Plancius, werd in 1594 een eerste tocht gepland o.l.v. Cornelisz Nay en Willem Barentsz (Terschelling 1550- N.Z. 1597) met 4 schepen.
De westkust van Nova-Zembla werd deels in kaart gebracht en open water aan de andere kant in de Kara- zee vastgesteld. Opgetogen keerde men terug.
De tweede expeditie van 1595 verliep slecht, met veel ijs aan het begin van de Kara-zee. Er brak opstand uit, de leiders Nay, Barentsz en J.H. van Linschoten keerden met volgeladen schepen terug naar patria.

Er bleken nu eindelijk 3 routes mogelijk:
a/ Langs de Noordpool, waar volgens Mercator een grote magnetische rots staat, omringd door ijsvrij, kolkend water.
b/ Plancius, zéér sceptisch over de eerste genoemde route, verwees langs de noord- westkust van Nova-Zembla, Later - ondanks de overwintering van Barentsz- schreef hij: *"de wech onder den Pole, te weten BOVEN Nova-Zembla om zeker gantsch ghewis, en sonder twyffel goet was "*
c/ Langs de Kara- zee, met de mondingen van de Ob en de Petsjora. Reeds verkend, maar steeds gevaar voor ijs of bevroren afvoer van de grote rivieren.
Onder druk van Plancius – ook de Engelsen stonden klaar – werd in 1596 een derde vloot samengesteld om langs een noordelijke route onderzoek te verrichten.
Eén schip met Cornelisz Nay (1570- na 1613) en ‚J.Cornelisz Rijp (1570-1630) volgde plan Plancius "noordelijk" en ontdekte Spitsbergen en het Bereneiland. Gedwongen terugkeer . Gelukkig!
Het andere schip met Jacob van Heemskerck en Willem Barentsz als navigatieverantwoordelijke volgde Plancius' "noord- oostelijke" richting en bereikte het noordpunt van Nova-Zembla met overwintering tot gevolg. Gelukkig was aan boord een intelligente jonge man Gerrit de Veer (1570- na 1598) de " beschryver" van de jaarlange overwintering...
De resten van "Het Behouden Huys" werden in 1871 toevallig ontdekt door de Noorse walvisvaarder Elling Carlsen, die in 1876 samen met de Engelsman Gardiner al wat bruikbaar was verkocht. Een deel kwam gelukkig later terug naar Nederland. Een replica bestaat op het Noorse Spitsbergen,
In 1992 vertrok een Nederlands- Russische archeologische expeditie naar Nova-Zembla met een eerder ontgoochelend resultaat: kale vlakte met wat funderingsresten en enkele voorwerpen.
De Fin Nordenskiöld bereikte in 1879 via de noordoost- passage de Beringstraat.

"Het Behouden Huys" met enkele details:
- Gelegen 76° NB, op 1500 km van de pool in de nabijheid van permanent vast ijs.
- Fundering in zware blokhutstijl, enkelwandig scheepshout, 10x6m of 7,8x5,5m (betwist)
- Een jaar lang bewoond met 16 man met een binnentemperatuur van –23°. 4 doden. w.o. Barentsz
- Geen scheurbuikmelding, dank zij het eten van vossenvlees, rijk aan vitamine C.
- Veel gevaar voor CO- vergiftiging, door gebruik van scheepskolen.
- Permanente bewaking voor beren en gebrek aan vuurkracht.
- Geen voedseltekort; geen thee of koffie!

'het behouden huys' of op zoek naar de noord-oostelijke doorvaart (vervolg)

- Het "de Veer- verslag", hoe volgepraat ook, mist zeer nuttig cijfermateriaal.
- Moeilijke persoonsidentificatie… wie is wie?
- Strakke, eensgezinde discipline met opgelegde taakverdeling onder leiding van Jacob van Heemskerck, die ook – na lang aarzelen – besliste voor de terugkeer in 2 zeilboten, sloepen.
- Na vreselijk gezwoeg , naar patria gebracht door…J.C.Rijp, die toevallig in basis Kola was!
- In 1992 werd een gedeelte van het schip door de Russen opgehaald en onderzocht.
- Van het lijk van Barentsz geen spoor.
- Een verantwoording en afscheidsbrief, het *"Cedelken"*, stak Barentsz in een kruithoorn, opgehangen aan de schoorsteen; ontdekt in 1876 (Rijksmuseum).

De *"Waerachtighe Beschryvinghe"* van Gerrit de Veer werd door de Zuid-Nederlander Cornelis Claesz (Overijse 1550-Amsterdam 1609) uitgegeven in 1598 met talrijke suggestieve tekeningen
Naast herdrukken en andere vertalingen werd de Duitse editie aangeboden door de Gentenaar Livinus Hulsius in Frankfurt.
Bron: Blankesteijn & Hacquebord ; V.Roeper & D.Wildeman. M. Prinsen.

Activiteiten

Indachtig de vele waarschuwingen 'dat het noorden van België het zuiden niet kent of begrijpt en om-gekeerd' heeft de VOC-Antwerpen daar op bescheiden manier aan willen verhelpen. Op **13 maart** trokken we naar Doornik. Een vredig doch ingeslapen provinciestad die onder leiding van de stadsgids Catherine Sintobin heel wat aan ons heeft prijsgegeven. Te beginnen met de reusachtige kathedraal. Een sterk staaltje architectuur in romaans – gotische stijl die de stad al van ver domineert. La Cité des cinq clochers heeft haar naam niet gestolen, schitterend.
Dat het interieur maar voor de helft toegankelijk is voor het publiek, wordt ruimschoots goedgemaakt door de schatkamer waar je ogen te kort komt.

Na een smakelijk middagmaal trok de groep onder leiding van onze stadsgids langs niet platgetreden paden naar het Musée de la tapisserie. Immers Doornik werd een belangrijk productiecentrum voor tapijten nadat Arras aan invloed had moeten inboeten. Hier kregen we inzicht in wat er aan vernieuwende ideeën leeft bij de huidige tapijtkunstenaars. Niet alleen wat betreft concept maar ook het verbluffende gebruik van materialen zijn zeer inspirerend en die we niet onmiddellijk associëren met tapijten.

Dat het zonnige weer onze partner was voor deze geslaagde dag hoeft geen betoog.

Op **17 april** hielden we onze jaarlijkse Algemene Vergadering. Alhoewel de opkomst matig te noemen was verliep de vergadering in opperbeste stemming.
De activiteiten van het voorbije werden toegelicht door de secretaris, waarop de jaarrekening 2013 en de begroting 2014 werden goedgekeurd. Het jaar werd afgesloten met een batig saldo zodat we zorgeloos het nieuwe jaar kunnen tegemoet zien.

De bestuurders kregen kwijting voor hun mandaat. De vacante bestuurderfuncties werden vlot terug opgenomen en zelfs uitgebreid met nieuwe gegadigden.

J. Hubert

Impressies van Doornik en Musée de La Tapisserie (Foto's Roland Liègeois)

Geen zeebonken in Vlaanderen???

door Jean-Pierre Massart

De perceptie is duidelijk: de belangstelling van Jan-met-de-pet voor de maritieme zaken is bedroevend beperkt al leven wij in een wereldhaven waar 100.000 mensen van ver of...dichtbij met de scheepvaart te maken hebben. En toch...

Simon van Cordes, van Wacken, Antoine d'Aremberg? Nooit van die zeelui gehoord?

De oorlog tegen Spanje duurt reeds 20 jaar maar op zee is men niet langer bevreesd sinds de vernietiging van de Armada. Men droomt ervan zeilen onder de "oranje, blanje, bleue" vlag te sturen naar verre, rijke oorden. Het zijn wel avontuurlijke, gevaarlijke reizen maar het kapitaal moet opbrengen, neen? Er valt ginder handel te drijven met grote winsten… indien men terugkomt! En de schepen worden toch van kanonnen en wapens voorzien voor het geval. En hop, naar Cathay, Cipangu en de duizenden eilanden van de Stille Zuidzee...

Het is juni 1598 wanneer 5 schepen Texel (of Goeree) met zowat 500 man in opdracht van de Rotterdamsche (voor)Compagnie naar de Oost vertrekken via de aartsmoeilijke route van de Straat van Magellaan. Enfin, schepen...de grootste meet 500 ton, de andere minder dan 300. Maar wel mooie namen zoals daar zijn: **Liefde, Hoop, Geloof, Trouwe en Blijde Boodschap**. De leiding berust bij **Jaak Mahu** die reeds 3 maanden later overleed ter hoogte van Guinea waar een lange onderbreking van de reis gebeurt ten gevolge van ziektes, scheurbuik, sterfgevallen. Als 2de in bevel van de vloot neemt **Simon** de zware taak over.

Het is reeds begin 1599 wanneer men het anker licht, het wordt april wanneer men zich meldt om de gevaarlijke passage in te varen. Het is maar het begin van de miserie! 4 lange maanden blaast Neptunus tegenwind zodat de Grote Oceaan pas op 3 september bereikt wordt. Proviand, drinkwater, kleding…. alles ontbreekt. Er wordt beweerd dat tot 120 man zouden bezweken zijn. Straffer - maar niet echt geloofwaardig- is dat **Simon** toen een Orde schiep om het moreel op te krikken, **de Orde van 'de ontketende Leeuw'**.

En dan begint de nachtmerrie voor de verteller; de bronnen spreken mekaar tegen, informatie is schaars en de data onbestaand. Moest U iets anders ontdekken,gelieve gratie te verlenen.

54 dagen bijgelegd, de mannen grommen, muiterij is niet ondenkbaar. Stormwinden blijven dagen waaien in die mate dat 2 van de schepen zelfs de Straat terug worden ingeblazen, voor de enen de dieperik in, voor de anderen door de Spanjaarden gezonken. Uiteindelijk blijkt het dat één van beide schepen, **het Geloof**, ontmoedigd door alle tegenslagen via de Malvinas naar huis terugkeerde. Geen ander schip zou de expeditie overleven en de Lage Landen terugzien!

In werkelijkheid slaagde **de Trouwe** erin de Oceaan te bereiken onder het bevel van **Balthazar de Cordes**, zoon van **Simon.** Schip en bemanning werden dan betrokken in gevechten met de inheemse bevolking en Spanjaarden aan de Chileense kust. Een sombere saga van winnen en verliezen, hun schip werd verloren en uiteindelijk staken zij de Oceaan over op een veroverd Spaans schip! Om in de handen te vallen van de aanwezige Portugezen. Om Hollywood te inspireren…

De Blijde Boodschap maakte een minder avontuurlijk einde. Geen drinkwater, geen proviand, ziektes. Men deed Valparaiso aan en de droom werd een lange gevangenschap.
De Hoop en **de Liefde** probeerden hun reis verder te zetten maar ondertussen was **Simon** overleden (einde 1599), **de Hoop** ging in een storm de dieperik in en alleen **de Liefde** bereikte Japan met 24 overlevenden. Er wordt beweerd dat wrakstukken naar een tempel werden gebracht en vereerd!!! Si non è vero, è bene trovato. De overlevende Engelse loods werd naar de regerende shogun gestuurd. Het begin van een onwaarschijnlijke vriendschap...

De voornaamste bron voor een 5de roman **"Shogun"** van J.Clavell en dito film. Voor de liefhebbers, de film is te vinden op YouTube in verschillenden talen; de Franstalige versie biedt U 10 uurtjes kijkgenot !!!

Koppigheid, doorzettingsvermogen, ongelooflijke moed in voorwaarden die wij heden niet kunnen vatten. Gebrek aan bijna alles en oh zo weinig middelen om die problemen op te lossen...

Neen, ik vrees dat er geen zeebonken meer te vinden zijn in Vlaanderen!

De uitgerafelde schoenveter

door Emy Vanderveken

Wie beweert dat Chili in Zuid-Amerika ligt, moet eerst maar eens goed naar de kaart kijken. Het land ligt niet "in" Zuid-Amerika, het hangt er opzij aan vast en een groot deel ligt er in duizend stukken en brokken zelfs gewoon naast. Waarom heeft de mens in de loop der tijden de continenten niet simpelweg in vierkanten of rechthoeken verdeeld ? Bovenaan een letter, aan de zijkant een cijfer en klaar is Kees : geografie in kruiswoordraadselvorm ! Dan zou Chili zeker een fatsoenlijker model gehad hebben en zou men het niet steeds vergelijken met een uitgerafelde schoenveter ! Op de landkaart lijkt het nu of het buurland Argentinië "de boel van ernaast" gewoon de oceaan wil induwen. En misschien zou Argentinië dat ook wel graag willen, want tussen beide landen is het niet altijd koek en ei geweest. Met bijna 5.200 km gemeenschappelijke grens is er altijd wel ergens gelegenheid tot burenruzie.

De naam Chili kwam waarschijnlijk mee met de rooksignalen van de oude Mapuche indianen (mapu = land che = mens). Die zouden het land hebben genoemd naar het "chiillii"-geluid van de veel voorkomende Zuid-Amerikaanse merel. Volgens anderen zou de betekenis dan weer iets te maken hebben met koude of sneeuw, met de overal aanwezige witte Andes toppen en het ijzige zuiden geen wonder ! Weer anderen beweren dat het "daar waar de aarde ophoudt" betekent en dat is misschien wel de meest toepasselijke uitleg. De Spaanse conquistador Diego de Almàgro, die in 1525 deelnam aan de verovering van Peru, kreeg daar later met zijn rivaal Francisco Pizarro bonje over een hoge bestuursfunctie en besloot de tocht naar het zuiden alleen verder te zetten. Hij vermoedde niet dat hij daardoor definitief de geschiedenis zou ingaan als de "ontdekker van Chili".

Chili is niet alleen letterlijk en figuurlijk een land van uitersten, het is ook houder van een aantal "tegen wil en dank" wereldrecords, waar de Chilenen niet altijd blij mee zijn. Om te beginnen is deze buitenpost van het vroegere Spaanse koloniale rijk het "langste" land ter wereld. Het strekt zich uit van 17°ZB tot 56°ZB, over een lengte van 4.275 km, zoiets als van Antwerpen naar de Noordpool ! Een landkaart van Chili ziet er meer uit als een soort harmonica. De grootste breedte is ergens per uitzondering 355 km, maar doorgaans is het amper 150 km. en soms is Chili zelfs zo smal, dat men vanaf het strand in het westen de Andes toppen aan de oostgrens ziet liggen. Het is ong. 25 maal België en in 2012 liepen er zo'n 17.5 miljoen Chilenen rond. De meesten zijn afstammeling van Europese inwijkelingen, zeker Spanjaarden, vooral uit Baskenland. Maar in sommige delen van Patagonië (een zuidelijk gebied van Chili en Argentinië) maken inwijkelingen van Kroatische afkomst soms wel 50 % van de bevolking uit. In het troosteloze Porvenir (toekomst !) toont een merkwaardig verkeersbord hoe ontmoedigend groot de wereld is.

Door de enorme uitgestrektheid doorloopt Chili vele klimaatgordels: woestijn, halfwoestijn, mediterrane zone, hooggebergte, merengebied, gematigde streek en poolgebied. Wie via de Carretera Panamericana "snelweg" van het noorden naar het zuiden reist, doet er dan ook goed aan een all-round garderobe mee te nemen, gaande van sombrero tot pelsjas en berenmuts.
De bijna 1.000 km. lange Atacama woestijn in het noorden wordt beschouwd als de droogste woestijn ter wereld. Op sommige plaatsen zou er nog nooit regen zijn gevallen. De dagtemperatuur ligt er gewoonlijk een eind boven de 30°C en reken maar dat het er bijna heel het jaar door 's nachts vriest. De droge Atacama kwam in de belangstelling toen er salpeter werd gedolven (wat van 1879 tot 1884 oorzaak was van een salpeteroorlog tussen Chili en Peru-Bolivia - beide laatste verloren een groot stuk mineraalrijk gebied aan de Chilenen). Alleen al tussen de jaren 1890 en 1914 werden door de beroemde windjammers zo'n slordige 500.000 ton nitraten van Chili naar Europa verscheept, hoofdzakelijk bestemd voor bemesting.
Dat Chili ook een van de meest "bescheten" landen ter wereld is zullen we maar niet luidop zeggen. De winning van de beroemde turfachtige plak "guano" werd aan banden gelegd omdat het de vogels tijdens de broedperiode ernstig verstoorde, waardoor ze de eieren verlieten en men vreesde dat ze daardoor uiteindelijk zouden uitsterven.

Veel rivieren die het smeltwater van de Andes naar de oceaan brengen zorgen ook voor de irrigatie van bijna 1.300 km. vruchtbare valleien. In de 16° eeuw introduceerden de Spanjaarden de wijndruif in het land (de Spekken deden soms ook wel eens iets goeds!). De huidige Chileense wijn komt voort van Franse wijnstokken, die rechtstreeks afstammen van stekken welke men in de 19° eeuw uit Frankrijk liet overkomen. Zij zijn dus niet geënt op Amerikaanse onderstammen, zoals elders dikwijls het geval is.
Heel de Chileense oostkant wordt ingenomen door ontelbare besneeuwde Andes toppen (op 150 km. vanaf de kust is er soms 6.000 m. hoogteverschil). Daartussen zijn 55 nog steeds actieve vulkanen, die van tijd tot tijd giftige wolken over de streekbewoners uitpuffen.
De 6.962 m. hoge Aconcagua - de hoogste berg van het Zuid-Amerikaanse continent en buiten Azië de hoogste berg ter wereld - hoort bij Argentinië. De naam van deze berg zou uit het Quechua komen, de belangrijkste voertaal in het Inca-Rijk en zou "stenen wachter" betekenen (Quechua wordt nog steeds door een paar miljoen mensen in Zuid-Amerika gesproken).
De zwaarste aardbeving ooit gemeten is dan weer een record op naam van Chili : 9,5 op de schaal van Richter in 1960 ! De beving was zo erg, dat zelfs de loop van sommige rivieren veranderde en de 2.236 m. hoge complexe vulkaan Puyehue (midden Chili) uitbarstte. Een tsunami met 25 m. hoge golven werd gratis bijgeleverd. Naar schatting beeft de aarde in Chili zo'n 400 maal per jaar !

De 6.400 km. lange westkust van Chili biedt mooie stranden, maar ook veel steile kliffen die soms van 2 à 3.000 m. hoogte bijna recht in zee duiken en in het zuidelijk deel Patagonië zijn de fjorden en rotseilandjes niet meer te tellen.
Even uit de kust ligt de Atacamatrog, waar de Pacific een diepte boekt van meer dan 8.000 m. (Een adembenemend weetje : het diepste punt van deze "Grote Oceaan" is 11.030 meter ! Het wordt de Vitjazdiepte genoemd, naar een Sovjet-Russisch onderzoeksschip. Het hoort bij de Marianentrog, ong. 1.850 km. ten oosten van de Filipijnen).

Een van de 54 provincies van Chili is het meest intrigerende en meest afgelegen eiland ter wereld : Rapa Nui ! Het is ong.165 km² groot en ligt 3.800 km. van het vasteland verwijderd, helemaal alleen in de immense oceaan, die Magellaan nogal naïef "el Mar Pacifico" noemde omdat er toevallig weinig wind stond toen hij daar arriveerde. Het volgende bewoonde eiland ligt bijna 1.800 km. verder : Pitcairn, bekend door de muiters van de Bounty in de 18° eeuw. (Een wiskundig weetje : de Grote of Stille Oceaan of Stille Zuidzee, meet 165,2 miljoen km² en beslaat meer dan 32 % van het hele aardoppervlak). Toen Jacob Roggeveen op paasdag 1722 met drie schepen bij het eiland aankwam, doopte hij het "Paasch Eylant" en 166 jaar later (in 1888) annexeerde Chili het, oorspronkelijk alleen maar om er schapen te laten grazen. Eerst in 1965 kregen de toen ong. 3.700 bewoners Chileens staatsburgerschap. Het woord Rapa Nui verwijst ook naar de bevolking. Die zou afstammen van twee verschillende Polynesische volksgroepen : de "kort-oren" en de van kunstmatig uitgerekte oorlellen voorziene "lang-oren" (de schapen zitten er voor niets tussen !).

De meer dan 600 geheimzinnige, soms bijna 10 m. hoge en 60 ton zware Moai kolossen bevinden zich dus op Chileens grondgebied. Ze hebben het gezicht naar het binnenland gekeerd, uitgenomen 7 die richting zee gedraaid zijn (een 50-tal heeft men terug rechtop gezet – andere zijn scheefgezakt of liggen omver). Alle "blikken" zijn naar de hemel gericht, ook al hebben ze geen ogen (eerst in 1978 kwam men achter de oorspronkelijke witte oogschijven). Sommige dragen een grote pukao (soort hoed) en allemaal hebben ze lange oren (welke stam zou ze gemaakt hebben ?). Ze houden de armen dicht tegen het lichaam en de handen met heel lange nagels liggen op de buik. Men denkt dat de beelden tussen 1250 en 1600 n.Chr. zijn ontstaan. Het zouden voorstellingen zijn van voorouders, die iets te maken hebben met vruchtbaarheid (op zo'n afgelegen eiland een cruciaal item ...). In de jaren dertig bracht ons aller "Mercator" twee van deze reuzen mee. Het had heel wat moeite gekost om de zware kolossen aan boord te hijsen !
Er zijn in de "provincie Paaseiland" ook iets minder geheimzinnig Moai beelden te vinden. Maar die werden in 1993 gefabriceerd als decorstukken voor de film Rapa Nui van Kevin Costner (volgens etnologen getuigt deze film van "een totaal gebrek aan kennis van Polynesische rituelen" ...).

Helemaal in het koude zuiden lijkt het of Argentinië vanaf de Straat van Magellaan (die de Portugese ontdekkingsreiziger zelf "Estrecho de todos los Santos" of Allerheiligenstraat noemde) een stuk grote teen van het continent heeft afgesneden. Daardoor verkregen de Argentijnen de meest zuidelijke stad ter wereld : Ushuaia, bijzonder populair bij toeristen en TV-programma's ! En omdat we voor deze uitgave van het VOC-Journael voorlopig genoeg gereisd hebben, zullen ook wij hier voor anker gaan. Voor de volgende editie wacht ons de laatste halte vóór Antarctica : Old Cape Stiff, op de kaart slechts een klein puntje Chili, maar in werkelijkheid de meest beruchte kaap ter wereld. En daar, in de slechtst gerenommeerde straat ter wereld, woont de duivel in hoogsteigen persoon !

(Wordt vervolgd)

Boeken

Willem Usselinckx

Op 20 maart werd in het Redershuis te Antwerpen het boek **'Willem Usselinckx'** gepresenteerd. Deze gloednieuwe studie is van de hand van de conservator van het Eugeen Van Mieghem Museum, **Erwin Joos**. De intrigerende figuur Usselinckx, Antwerpenaar speelde een rol in de ondernemingen die leidden tot de oprichting van de stad Nieuw- Amsterdam, die later New York werd. Zo is het verhaal uiteindelijk verbonden met de Red Star Line en Van Mieghem. Tijdens de voorstelling stelde Luk Lemmens, bestendig gedeputeerde, de internationale uitstraling van Van Mieghem in het licht. Doorheen april hield Erwin Joos trouwens een indrukwekkende reeks lezingen in Orlando en Miami. Zo verovert het Vlaamse watererfgoed stilaan de wereld !

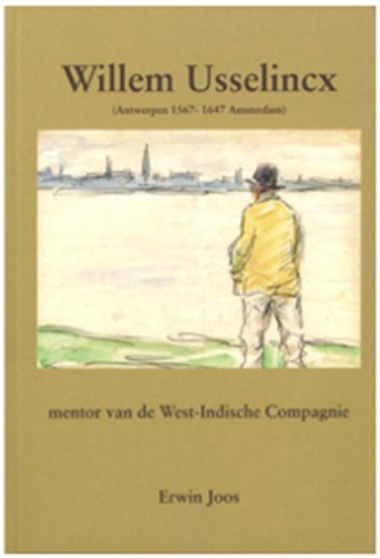

Informatie bezorgd door Bob Autrique

Reders, bankiers & scheepsmakelaars in de Belle Époque

Scheepseigendom en scheepshypotheek in de registers van de Antwerpse hypotheekbewaring in de periode 1879-1908
Bijdrage tot de Belgische maritieme geschiedenis door Guido De Latte, 645 p.
ISBN 9789038222776 , 65,00 €
Te bestellen via **www.academiapress.be**

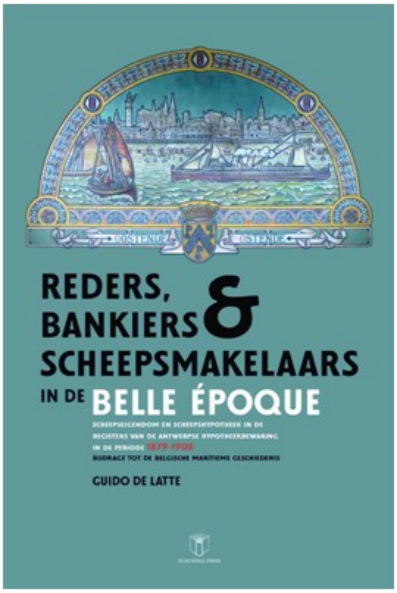

De registers die voor de schepen vanaf 1879 tot 1908 werden bijgehouden op de toentertijd enige hypotheekbewaring van Antwerpen, bieden een ware schat aan informatie voor de maritieme historicus. Deze bron legt de netwerken van de toenmalige elites bloot en maakt duidelijk wie de hoofdrolspelers waren in havensteden als Antwerpen, Gent en Oostende op het einde van de 19de eeuw en bij het begin van de 20ste eeuw. Tijdens deze periode gaf het kleine België blijk van ongekende energie en speelde het land een eersterangsrol in de wereldeconomie.
Het boek is een interessant naslagwerk, ontsloten via een personen- en zakenregister, met historische bronnenpublicatie in bijlage. Het boek bevat ook addenda op eerdere publicaties van de auteur (Zakelijke rechten en hypotheken op schepen, 2006 en Teboekstelling en registratie van schepen, 2007).

Over de auteur
Guido De Latte staat al 20 jaar aan het hoofd van de scheepshypotheekbewaring te Antwerpen. Vanuit die jarenlange ervaring in de scheepvaartwereld van vandaag – en die ervaring gaat ongetwijfeld veel verder dan het registreren van zeeschepen en het inschrijven van hypotheken op schepen – heeft hij een eigen kijk kunnen ontwikkelen op de historische, economische en juridische aspecten van de maritieme realiteit van de 'belle époque'.

Informatie bezorgd door Bob Autrique